

Návrat divokých koní do české krajiny

Návrat divokých koní do české krajiny se řadí k významným počínům v historii ochrany přírody v České republice. Jedná se o zcela výjimečný projekt, na kterém spolupracuje řada odborníků z různých institucí. Jedním z nich je Mgr. Martina Komárková, Ph.D., etoložka z našeho Výzkumného ústavu živočišné výroby, se kterou jsem měla tu možnost vést neformální rozhovor.

Mohla byste nám krátce vysvětlit, jak se ocitli divocí koně v oblasti nížiny středního Polabí?

Na začátku bych ráda upozornila na poněkud komplikovanou koňskou terminologii, která občas vede ke zmatení. Divoký kůň, jakožto volně žijící druh, ve své podstatě již neexistuje. Zvířata, jimž byl divoký kůň

předkem, však najdeme po celém světě ve formě koní domácích a pak je tu samozřejmě také kůň Převalského, jenž se nazývá divokým, protože nikdy nebyl domestikován. Nicméně jeho přežití bylo plně závislé na člověku a řízené plemenitbě; záleží tedy na tom, jak úzké vymezení pro kategorii „divoký“ zvolíme. I v případě koní domácích uijeme slovo „divoký,“ pakliže se jedinec vzpírá poslušnosti. V současnosti jsou jako divocí, polodivocí, divoce žijící či zdivočelí (ferální) označováni také koně domácí, kteří žijí mimo lidskou péči, tedy například mustangové v Americe, brumbyové v Austrálii, ale také koně,

kteří se na různých místech Evropy na základě lidského záměru starají, podobně jako v Česku exmoorí neboli exmoorští poníci, o údržbu krajiny spásáním.

Oplocené území, kde se koně a turovití pohybují, bývalo částí bývalého vojenského výcvikového prostoru (VVP), nicméně, vojáci ho již před více než dvaceti lety opustili, a tak plocha postupně zarůstá a ztrácí druhovou pestrost. Z biologického pohledu jsou vojenská území mimořádně zajímavá, neb díky pravidelnému rozrušování půdního krytu vytvářejí

prostory pro organismy vázané na obnažený substrát. Tyto druhy byly dříve k nalezení po celé České republice právě na místech, kde probíhala pastva, avšak teď jsou často omezeny právě na vojenské prostory a vyskytují se v seznamu ohrožených druhů. V lokalitě těsně související s „ohradou,“ je 280 chráněných či ohrožených druhů. V Milovicích a nyní nově i v lokalitě Travniny u Benátek nad Jizerou se pasou velcí kopytníci (koně, zubři a zpětně šlechtění pratuři) díky

nezdolnému úsilí pánů Dalibora Dostála, ředitele neziskové organizace Česká krajina, a Miloslava Jirků z Biologického centra AV ČR. Evropou teď hýbe snaha o „zdivočení“ (viz projekt [„Rewilding Europe“](#)), o kterém vyšel článek např. v prosincovém vydání prestižního vědeckého časopisu Science. Koně a ostatní velcí spásáči mají znovu plnit svou historickou roli, tedy udržovat ekosystém, který obývají a zajistit tak podmínky k přežití dalších druhů, mnohdy již na hranici vymření právě z důvodu nefunkčního ekosystému. Dosud se na „umělou“ údržbu takových lokalit vydávalo velké množství peněz; kopytníci by

měli odvést stejnou práci s podstatně menšími náklady. Cílovým stavem je tedy bezlesý biotop s převahou biologicky cenných suchých trávníků.

Proč byla k údržbě těchto pozemků zvolena právě výše zmíněná zvířata?

Zásadní myšlenkou, která je v pozadí projektu, je zachování české krajiny v pokud možno přirozeném a druhově bohatém rázu. To obnáší jednak snahu udržet současnou pestrost, ale také ji posílit o druhy, jež

díky lidské činnosti vymizely a jejichž role v celém ekosystému byla klíčová. Takovými druhy jsou právě zubr, pratur a divoký kůň. Jenže naneštěstí z těchto tří druhů nebyl zcela vyhuben pouze zubr. Pratur, takřka dvoumetrový majestátní předek domácího skotu v Evropě vymizel v roce 1627. Od té doby bylo podniknuto několik pokusů o jeho zpětné vyšlechtění z primitivních plemen skotu, jako například Heckův skot, které ale nebyly z různých důvodů úspěšné (agresivní plemena, neevropská plemena apod.). Praturů v Milovicích pocházejí z Holandska, z projektu Taurus Foundation, který klade důraz na zpětné

šlechtění pratura z primitivních plemen, jež jsou mu geneticky nejbližší (např. Maremmana, Maronesa atd.). Jsou tedy to Evropané, stejně jako jejich vyhynulý předek. Obdobně tak zubři z Polska a exmoorští poníci z Velké Británie (připomínám, že kůň Převalského se vyskytoval v Asii). Zmínění poníci také patří k primitivním plemenům domácího koně. Toto plemeno navíc dlouho přeživalo v ostrovní izolaci a nepodléhalo tak na rozdíl od mnohých dalších šlechtitelským trendům. Již přes tisíc let je chováno prakticky divoce, koně se pasou volně v krajině a díky tomu jsou velmi odolní vůči nepříznivým klimatickým podmínkám, parazitaci, přerůstání kopyt a zdravotním komplikacím s tím spojených...a tak bych mohla pokračovat ještě velmi dlouho.

Znamená to tedy i nižší náklady na údržbu těchto pozemků ve srovnání s využitím extenzivních plemen hospodářských zvířat?

Zvířata mají režim 24/7, jsou celoročně venku na pastvinách dostatečně velkých, aby jim zajistily přísun potravy v průběhu celého roku. Voda je k dispozici neustále. Nejsou podávána žádná antiparazitika, odborníci z AV ČR kontrolují pravidelně přítomnost parazitů v trusu. Dle posledních rozborů koňských exkrementů je hladina parazitace velice nízká. Nicméně všechna zvířata jsou pravidelně sledována. Kontrolován je také stav ohrad, které je obklopují. Často se setkávám s otázkami, proč by spásání nebylo možné zajistit pomocí běžných domácích plemen. Odhlédneme-li od jednoho ze zásadních cílů, tedy návratu vymizelých živočichů, pak je dalším důvodem vysoká odolnost zvolených zvířat (většina domácích koní, byť chovaných na pastvině je pravidelně ošetřována-údržba kopyt, antiparazitika apod.) a jejich ochota konzumovat i obecně nepříliš oblíbené šípkové keře, javory, jasany, třtiny apod.

Řeší se rozdíly v úživnosti spásaného porostu mezi původním prostředím exmoorského poníka a jeho současným prostředím?

Rozdíly v kvalitě pastvy v Exmooru a v České republice samozřejmě existují, také jsou předmětem studie vznikající na České zemědělské univerzitě. Porost v Milovicích by měl být úživnější než ten ostrovní, proto jsme bedlivě pozorovali kondici poníků a především růst kopyt během celého roku. Jsem ráda, že mohu konstatovat, že se koně s touto výzvou vyrovnali bez jakýchkoli problémů. Zubři a praturů jsou na místě příliš krátce, abychom mohli jejich adaptabilitu hodnotit.

Byla jste jako etolog přizvána do týmu odborníků, kteří spolupracují se společností Česká krajina na projektu Návratu velkých kopytníků do české krajiny. Co pro Vás jako etologa tato spolupráce znamená?

Pro mě je pozorování v Milovicích ojedinělá možnost, jak získat data o koních, žijících si takřka po svém, aniž bych musela cestovat za hranice České republiky. Jistě, stále jsou v ohrazeném prostoru a je

přítomen pouze jeden hřebec, nicméně, v dlouhodobém horizontu, pokud vše půjde dobře, mělo by se podařit vytvořit i mládenecké skupiny dospívajících samců, po vzoru přírody a pakliže se podaří rozšířit stávající plochy, bude možné přivést další hřebce a sledovat utváření harémů. Díky dobrým vztahům s kolegy, autory projektu, mám možnost naplánovat si různé experimenty (samozřejmě, respektujíc pohodu koní) a podílet se na studiích spřátelených pracovišť, které na místě také vznikají. S příchodem praturů a zubrů se navíc otevírá možnost sledovat mezidruhové interakce, tedy námětů k vědeckému zkoumání stále přibývá.

Jsou patrné rozdíly v chování koní, žijících polodivoce a koní běžných plemen chovaných pro sportovní nebo pracovní využití?

Právě tyto rozdíly jsou předmětem mého výzkumu. V současnosti vyhodnocujeme výsledky z prvního roku pozorování a plánujeme experiment zaměřený na rozdíly v kognitivních schopnostech koní žijících polodivokým způsobem v kompletním harému a koní chovaných v lidské péči.

Pro údržbu rozsáhlých prostor bývalého vojenského prostoru Milovice byly vytvořeny skupiny klisen s hřebci. Počítá se tak s přirozenou plemenitbou a tedy i s dalšími přírůstky. Jaký bude další osud potomků těchto krásných koní?

Přesně tak, první hříbě bylo počato ještě na Ostrovech a narodilo se loni v říjnu; letos, do poloviny dubna, přibýlo šest hříbat cele milovických a jedno v druhé lokalitě u Benátek nad Jizerou. Hříbata zůstanou s matkami tak dlouho jako v přírodě, tedy přinejmenším do přirozeného odstavu, pravděpodobně ale ještě déle, jeden až dva roky, do doby, kdy normálně opouští mateřskou skupinu. Pak budou přesunuta na jiné lokality v rámci České republiky, abychom zabránili příbuzenskému páření a zároveň umožnili přirozenou údržbu dalších území.

Co je podle Vás hlavním přínosem tohoto v Čechách ojedinělého projektu?

Pakliže projekt naplní své cíle, tedy podaří se zachovat a snad ještě zvýšit druhovou rozmanitost české krajiny a povolání údržbářů, velcí kopytníci se budou množit a prospívat, dojde nejen k výraznému snížení nákladů na obhospodařování cílových území, ale především bude zachráněno mnoho živočišných i rostlinných druhů (xerothermní druhy rostlin a např. modrásek hořcový (*Maculinea alcon rebeli*), soumračník skořicový (*Spialia sertorius*), perleťovec prostřední (*Argynnis adippe*), silničník (*Ochodaeus chrysomeloides*), hnojník (*Psammodytes asper*), strnad zahradní (*Emberiza hortulana*) aj), které by jinak vymizely, dokonce se může podařit druhovou pestrost ještě zvýšit. Již po první sezóně byla na pastvině nalezena více než stovka nových trsů vzácného hořce křížatého (*Gentiana cruciata*). Nicméně je třeba si uvědomit, že pouhé navrácení některých savců zpět do volné (ohrazené) přírody ještě nemusí znamenat výhru. Jejich původní prostředí se za dlouhá léta samozřejmě proměňovalo a není jisté, zda zareaguje tak, jak očekáváme. Proto je neustálý a organizovaný vědecký dozor a připravenost adaptovat se na nové

podmínky základním kamenem úspěchu. Díky zahraničním zkušenostem bylo možno se některých chyb vyvarovat, na druhé straně specifická prostředí nedovoluje usnout na vavřínech.

Odhlédneme-li od eko-etologického hlediska, přínosem je nepochybně i možnost vidět, jak se zvířata dokáží postarat sama o sebe. Každý trpělivý návštěvník může v Milovicích na vlastní oči pozorovat páření,

hraní, souboje, návyky zvířat a jejich pohyb po krajině, byť zatím omezený. Na druhé straně projekt testuje také lidský respekt a v tomto úkolu zatím není stoprocentní. Stále se potýkáme s lidmi, kteří porušují jednoduchá pravidla, jak se ke zvířatům chovat. Jedná se tedy i o svého druhu antropologický experiment. Některé vědecké studie v poslední době také upozorňují na to, že si zvykáme na svět, kde je čím dál méně živočišných druhů, nevidíme je kolem nás a tím pádem si ani neuvědomujeme, oč jsme ochuzeni, což jen posiluje obecný nezájem o záchranu ohrožených živočichů. Proto každý takový počín,

který na to upozorňuje a vrací vymizelá zvířata zpět na místa, kde mohou být viděna, pomáhá i všem ostatním.

V horizontu několika let by měla pod kopyty koní a turů, šustit především xerothermní vegetace, s minimem náletových dřevin, křovin a zmizet by měly i přerostlé trsy staré třtiny křovištní. Je ovšem již celkem zřejmé, že bude původní plochu nutné rozšířit, aby se žádaná extenzivní pastva neproměnila při současném počtu zvířat (který se na jaře ještě navýší) na intenzivní.

Připravila: Anne Dostálová

Foto: Anne Dostálová, Barbora Fričová